

2. Длинные волны: Научно-технический прогресс и социально-экономическое развитие / С. Ю. Глазьев, Г. И. Микерин, П. Н. Тесля и др. – Новосибирск : Наука, 1991. – 224 с.

3. Інноваційний ресурс господарського розвитку : [монографія] / за ред. В. П. Мельника. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 363 с.

4. Мизес Л. фон. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории : [монография] / Людвиг фон Мизес ; [пер. с англ. А. В. Куряева]. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.

5. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу : [монографія] / Й. А. Шумпетер ; [пер. з англ. В. Старка]. – К. : Видавн. дім "Києво-Могилянська академія", 2011. – 242 с.

6. Andersen E. Schumpeter's Evolutionary Economics: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Engine of Capitalism / E. Andersen. – L. : Anthem Press, 2009. – 500 p.

7. Dosi G. Technological Change and Industrial Transformation: The Theory and an Application to the Semiconductor Industry. – L. : Macmillan, 1984. – 338 p.

8. EUROPE 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive growth. – Brussels : EUROPEAN COMMISSION 3.3.2010 COM (2010) 2020 final. – 34 p.

9. Freeman C. The Economics of Industrial Innovation / C. Freeman, L. Soete. – L. : Cassell, 1997. – 470 p.

10. Freeman C. Unemployment and Technical Innovation: a Study of Long Waves and Economic Development / C. Freeman, C. Clark, L. Soete. – L. : Frances Pinter, 1982. – 214 p.

11. Industrial Policy and Development: the Political Economy of Capabilities Accumulation / ed. by M. Cimoli, G. Dosi, and J. Stiglitz. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 575 p.

12. Mensch G. Stalemate in Technology: Innovations Overcome the Depression / G. Mensch. – Cambridge (Massachusetts) : Ballinger, 1979. – 272 p.

13. Perez C. Technological Revolutions and Financial Capital. The Dynamics of Bubbles and Golden Ages / C. Perez. – Cheltenham : Cambridge : Ed. Elgar, 2002. – 198 p.

14. Policy Recommendations on Economic and Institutional Reforms 2009.. – K. : Blue Ribbon Analytical and Advisory Centre, 2009. – 121 p.

15. Romer D. Advanced Macroeconomics / D. Romer. – [4-th ed.]. – Boston : The McGraw-Hill / Irwin, 2012. – 736 p.

16. Schumpeter J. A. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process / J. A. Schumpeter. – N. Y., Toronto, L. : McGraw-Hill Book Company, 1939. – 461 p.

17. Science and Engineering Indicators 2012. – Arlington VA : National Science Foundation. National Science Board, 2012. – 593 p.

Надійшла до редколегії 23.11.12

Ю. Бажал, д-р екон. наук, проф.

Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ

ШУМПЕТЕРОВСКАЯ ПАРАДИГМА "СТАТИКИ" И "ДИНАМИКИ" ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ И ЕЁ ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

В статье анализируются основные положения теории экономического развития Й. Шумпетера, которые выделяют два разных типа экономики – статику и динамику. Такая методология, в отличие от неоклассического подхода, дает новое видение движущих сил современного экономического развития, где приоритетная роль отводится инновационным технологическим изменениям.

Ключевые слова: шумпетерианская теория экономического развития, технологическая парадигма, инновационная политика.

Y. Bazhal, Doctor of Sciences (Economics), Prof.
National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv

"STATICS" AND "DYNAMICS" SCHUMPETERIAN PARADIGM OF ECONOMIC SYSTEM AND ITS PRACTICAL IMPLICATION

This paper analyzes fundamental features of Schumpeter's theory of economic development which distinguish two different types of economy – statics and dynamics. Such methodology unlike of neoclassical approaches gives a new vision of driving forces of modern economic development with a crucial role of the innovation technological change.

Keywords: Schumpeter's theory of economic development, technological paradigm, innovation policy.

УДК 33(73)(92):338

I. Єгоров, д-р екон. наук, ст. наук співр.
ЦДПІН імені Г.М. Доброва НАН України, Київ,
Н. Лінчевська, асп.
ЦДПІН імені Г.М. Доброва НАН України, Київ

ПРОЦЕСИ "ТВОРЧОЇ РУЙНАЦІЇ" ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У роботі розглянуто процеси перетворень в українській економіці у роки незалежності в контексті шумпетеріанської концепції трансформації. Показано, що початкові параметри цих процесів були оцінені невірно, дії з управління змінами майже незавершений та неповний характер. Це, у свою чергу, призвело до серйозних негативних наслідків для економіки країни.

Ключові слова: теорія Й. Шумпетера, творча руйнація, економічна криза, економіка України, негативні зміни.

Однією з найважливіших складових теорії Й. Шумпетера є положення про "творчу руйнацію", тобто процес економічних перетворень, який сприяє заміні застарілих форм та методів хазяйнування на нові, більш прогресивні. Це супроводжується зникненням технологічно відсталих виробництв та виникненням нових секторів економіки, що мають тенденцію до швидкого зростання [7]. Шумпетеріанська інтерпретація процесів економічного розвитку і, зокрема, процесів переходу від планової до ринкової економіки дає змогу глибше зрозуміти сутність явищ, що спостерігалися в останні роки.

Мета цієї статті полягає в аналізі трансформаційних процесів в Україні в останні два десятиріччя в контексті Шумпетеріанської теорії перетворень.

Україна пережила значні потрясіння в економічній сфері на початку 1990-х років. Вони були пов'язані із колапсом планової системи з її принципами адміністративного розподілу ресурсів, товарів і послуг, а також із розпадом Радянського Союзу і розривом традиційних зв'язків між підприємствами. Слід зазначити, що етап "зламу" в українській економіці затягнувся, якщо порів-

нювати з ситуацією в інших країнах регіону: тільки з початку 2000-х років у країні розпочалися процеси економічного зростання, тоді як у переважній більшості країн Центральної та Східної Європи основні зміни вже майже завершилися.

Розвиток подій в Україні цікавий у першу чергу тим, що це – одна з найбільших європейських країн, яка протягом декількох століть своєї історії була невід'ємною частиною Російської імперії, а пізніше – Радянського Союзу. Якщо порівнювати Україну з Польщею, Угорщиною та іншими країнами Східної Європи, то можна вважати, що вони відігравали роль "дочірніх компаній" у радянсько-комуністичному типі планової системи, у той час як Україна була схожа на "цех" у підприємстві "Радянський Союз". У Радянській Україні існували деякі формальні атрибути суверенної держави, але в економічній сфері більше 90 % всієї промисловості регулювалося центральними загальносоюзними міністерствами, розташованими у Москві. На відміну від московських міністерств та відомств, українські органи управління, у тому числі Держплану УРСР, зосередили свої зу-

силля не на перерозподілі ресурсів та керівництві економічними процесами, а на зборі інформації в інтересах центральних планових органів та "трансляції" рішень, що надходили з загальносоюзного центру. Інституційна структура української економіки не була готова до незалежного функціонування в момент розпаду Радянського Союзу. Але хаотичні події в економічній сфері та деградація управлінських структур у СРСР на початку 1990-х років змусили тодішніх українських лідерів перебрати керівництво економікою на себе.

Стан української економіки напередодні незалежності досить докладно був описаний у роботах як українських, так і зарубіжних авторів [2; 4; 5]. Нажаль, більшість із них надають доволі незбалансовану картину реальної ситуації в Україні. Як правило, на хвилі ейфорії у період боротьби за незалежність позитивні аспекти стану економіки перебільшувалися, а негативні недооцінювалися.

Позитивні риси економічної системи були досить очевидними: багаті ґрунти і м'який клімат, освічена робоча сила, відносно розвинена інфраструктура. У 1989 р. в Україні було вироблено 34 % радянської сталі, 23,5 % вугілля, 46 % залізної руди, 56 % цукру і 36 % телевізорів. Підприємства військово-промислового комплексу виготовляли майже половину радянських танків і ракет, значну частину електронного обладнання. Дані про випуск продукції на душу населення за деякими товарами були вражаючими. Так, наприклад, в Україні вироблялося більше однієї тонни пшениці на душу населення, більше енергії на душу населення, ніж у сусідніх країнах і т.ін. [3].

З іншого боку, існували й негативні моменти, які не бралися до уваги належним чином. Серед них – застаріла виробнича база з великою кількістю потенційно збиткових підприємств, величезні прямі та приховані дотації цілим галузям та регіонам, істотне негативне сальдо торгового балансу з іншою частиною Радянського Союзу, який мав утворитися при переході на світові ціни на енергоносії тощо [1]. Крім того, вже у радянські часи динаміка багатьох економічних показників в Україні була негативною. Так, наприклад, у 1970 р. Україна мала 17,7 % основних фондів Радянського Союзу, у 1980 р. – 11,6 %, а в 1987 – лише 10,1 %. У той же час, національний дохід на душу населення в Україні становив у 1987 році 91 % від середнього рівня по Радянському Союзу проти 95 % в 1970 р. Значною мірою це можна пояснити тим, що в результаті переорієнтації напрямків централізованих інвестицій у східні регіони СРСР видобуток сировини в масштабах країни обходився значно дешевше.

Цікаво, що офіційна позиція української влади на початку 1990-х років і позиції аналітиків діаспори та націоналістичних кіл щодо позитивної оцінки перспектив розвитку України як незалежної держави та переходу на ринкові умови господарювання збігалися.

У жовтні 1990 року Deutsche Bank опублікував спеціальну доповідь, у якій дав оцінку економічним перевагам і недолікам кожної з радянських республік. Автори розглянули такі аспекти: поточний рівень промислового розвитку; потенціал "заробітку твердої валюти"; рівень розвитку сільського господарства; ступінь самостійності; наявність родовищ корисних копалин; схильність населення до діяльності в умовах ринку; однорідність населення; стан інфраструктури. Автори доповіді використали евристичні процедури для оцінки можливого рівня успішності економічних реформ у кожній країні. Україна посіла перше місце, набравши 83 бали зі 100 можливих, випередивши країни Балтії з 77 балами, Росію з 72, Грузію з 61 і Білорусь з 55 [6]. Слід відзначити, що ця оцінка стала чи не найголовнішим аргументом на користь пози-

тивних перспектив української економіки серед посткомуністичних держав на теренах колишнього СРСР.

Насправді формальним оцінкам бракувало змістовного аналізу реальної ситуації. Органи державної влади та абсолютна більшість українських підприємств не мали досвіду роботи в умовах ринку. Більше того, на важливі аспекти діяльності підприємств не зверталось належної уваги. Так, наприклад, при розрахунках не брався до уваги той факт, що дуже невелика кількість виробництв мала повний технологічний цикл, розташований в Україні. Навіть у військово-промисловому комплексі, який охоплював більше 30 % українського промислового потенціалу, можна було виробляти тільки 3 % продукції кінцевого споживання без співпраці з підприємствами в інших радянських республіках, особливо в Росії. Виробництво вугілля і деяких інших сировинних товарів було менш технологічно залежним від зовнішніх поставок, але ці виробництва отримували значні дотації із загальносоюзного бюджету. Винайдення ефективної заміни тим формам хазяйнування, що склалися у радянські часи, знаходження нових партнерів та ринків збуту виявилися досить складними завданнями.

Значна частина негативних факторів була пов'язана також із вибором стратегії "часткових" реформ, що передбачала збереження майже повного адміністративного контролю над економікою із боку республіканських "апаратників". Це призвело до істотних проблем у реформуванні національної економіки.

Українське керівництво намагалось вирішити проблеми завдяки посиленню ролі держави в економіці, зокрема – за рахунок централізованого перерозподілу фінансових коштів. Це мало результатом встановлення значного податкового тиску на підприємства. В умовах високого оподаткування, низького попиту і відносно високої вартості кінцевої продукції, більша частина доходів стала безпосередньо перетворюватися в заробітну плату, що призвело до величезного зниження інвестицій [8]. Низькі доходи та високі податки витіснили приблизно одну третину всіх трудових ресурсів у тіньову економіку.

Статистичні дані свідчать про те, що максимальний спад ВВП становив майже 60 %. У 1990-х роках Україна стала єдиною з країн пострадянського простору, де не було зафіксовано навіть єдиного року економічного зростання протягом десятиріччя. Можна також зауважити, що і за даними 2012 р. рівень ВВП у країні не досяг рівня 1990 р.

Якщо розглядати результати реформування за секторами, то можна зазначити, що в економіці України дійсно відбулися істотні структурні зміни. На макrorівні пропорції між промисловістю та сектором послуг наблизилися до "стандартів" розвинених країн, переважна більшість підприємств перейшла з державної до приватної власності. Але це були чи не єдині позитивні результати "руйнації". Якщо розглянути ситуацію, що склалася, більш детально, можна побачити, що інші структурні зміни мали, скоріше, негативну спрямованість. Так, частка машинобудування у структурі промисловості впала приблизно утричі за роки незалежності. У той же час, частка металургії та енергетики зросла у 2,5–3 рази. Значна частина секторів промисловості, що визначають технологічний прогрес, наприклад, електроніка, майже зникла; нові, перспективні сектори (наприклад, такі, що використовують нанотехнології та біотехнології), розвиваються вкрай повільно. Із середини попереднього десятиріччя почали спостерігатися деякі позитивні зрушення у структурі промисловості, але економічна криза 2008–2009 рр. значно загальмувала цей процес. Статистичні дані за 2010 – більшу частину 2012 років свідчать про те, що позитивні структурні зміни

не були сталими, а у промисловості продовжуються процеси деградації: номенклатура продукції зменшується, а на зовнішньому ринку Україна здебільшого конкурує у нижніх сегментах ринку, де виступає постачальником товарів із низьким рівнем доданої вартості.

Аналіз динаміки випуску окремих видів продукції свідчить про те, що зростання в останні роки проходило майже виключно завдяки ціновим факторам, а не змінам у фізичній обсягах виробництва. Особливо це помітно у галузях машинобудування. Проведений на основі даних Держстату України аналіз показує, що існує значний розрив між зростанням суто фінансових показників і збільшенням випуску продукції у "фізичних одиницях". Це можна продемонструвати на прикладі продукції сільгоспмашинобудування. Так, кількість усіх видів виготовленої техніки не перевищує третини обсягів виробництва, що спостерігалися у 1990 р. Причому по більшості видів продукції (борони, сіялки, трактори тощо) кількість відповідних видів виготовленої техніки не перевищує 10–12 %. Одночасно за фінансовими показниками обсягів виробництва галузь досягла рівня приблизно у 60 % від рівня 1990 р. Це говорить про те, що відбувалося стрімке зростання вартості одиниці продукції у зіставних цінах та підвищення частки ремонтних робіт у загальному обсязі виробництва. Подібна ситуація склалася і в транспортному машинобудуванні, зокрема – у літакобудуванні. Така спеціалізація значною мірою консервує технологічний рівень виробництва і позбавляє промисловість перспектив подальшого розвитку.

Й. Шумпетер, а за ним і сучасні фахівці в галузі теорії технологічних змін вважали, що технологічні перетворення, як правило, свідчать про перехід до нових видів виробництв, формування сучасних галузей та випуск нових видів товарів, які користуються попитом на світових ринках.

Компенсувати негативні зміни у структурі промисловості можна було б за рахунок зростання сектору високотехнологічних послуг. І, дійсно, частка таких послуг в національній економіці останніми роками зростає. Але це зростання майже не має "міжнародного виміру" (за винятком сектору програмного забезпечення), українські компанії не виходять із своїми послугами на закордонні ринки. Це є наслідком не завжди високої якості таких послуг та роботи за "гільзовими схемами" і приводить до звуження можливості інтернаціоналізації діяльності.

Отже, можна констатувати, що в Україні, за термінологією Й. Шумпетера, відбувалися процеси "руйнації" системи, що існувала за радянських часів. Після них, на думку Й. Шумпетера, у "нормальній" економіці настає час відновлення на новій основі. На макrorівні новизна такого розвитку проявляється у прогресивних структурних змінах. Структурні зміни можна оцінити за декількома напрямками. Вони стосуються зміни форм власності, змін у структурі випуску продукції та послуг, змін у структурі експортно-імпорتنних операцій, змін у зайнятості й т.ін. більшість даних свідчать про те, що в Україні такі структурні зміни далеко не завжди мали позитивну спрямованість, адже, незважаючи на проведену приватизацію, кількість монополістів порівняно із початком 1990-х років мала тенденцію до зростання.

Вихід на траєкторію відновлення на основі розвитку нових секторів економіки неможливий без кардинального зменшення бар'єрів для розвитку приватного експортно-орієнтованого бізнесу, особливо у високотехнологічних виробництвах та наданні відповідних послуг не тільки для українських, але і для закордонних споживачів. Такий підхід потребує перегляду державних пріоритетів та "тонкого налаштування" на селективну підтримку окремих виробництв в умовах дії угод про СОТ. Проте іншого шляху для ефективного відновлення економіки після "періоду руйнації" у країні просто немає.

Список використаних джерел

1. Илларионов А. Бывшие союзные республики в мировой системе экономических координат / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 1992. – № 4–6. – С. 24–36.
2. Лановий В. Макроаналіз і макропрогноз "мікрокризи" в Україні / В. Лановий // Суспільства у перехідному періоді: досвід ринкового реформування для України. Міжнародна конференція. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 45-53.
3. Статистический Бюллетень за 1989 год и четыре года двенадцатой пятилетки. – К. : Госкомитет УССР по статистике, 1990. – 234 с.
4. Koropecyckij I. S. The Ukrainian Economy: Achievements, Problems, Challenges // I. S. Koropecyckij. – Cambridge, Massachusetts : Harvard Univ. Press, 1992. – 436 p.
5. Melnyk L. The Economic Price of Being Soviet Republic: The Case of Ukraine / L. Melnyk. – N. Y. : Ukrainian Congress Committee of America, 1977. – 20 p.
6. Nahaylo B. The New Ukraine / B. Nahaylo. – L. : The Royal Institute of International Affairs, 1992. – 47 p.
7. Schumpeter J. The Theory of Economic Development / J. Schumpeter – New Brunswick and L. : Transaction, 1997. – 357 p.
8. Simone de F. D. Ukraine's New Currency and the Unstable Rubble Currency Area / F. D. de Simone // Communist Economies and Economic Transformation. – 1994. – Vol. 6. – No. 1. – P. 99–112.

Надійшла до редколегії 26.10.12

И., Егоров д-р экон. наук, ст. науч. сотр.
ЦИПИИ имени Г.М. Доброва НАН Украины, Киев,
Н. Линчевская, асп.
ЦИПИИ имени Г.М. Доброва НАН Украины, Киев

ПРОЦЕССЫ "ТВОРЧЕСКОГО РАЗРУШЕНИЯ" И РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ В НЕЗАВИСИМОЙ УКРАИНЕ

В работе рассмотрены процессы преобразований в украинской экономике в годы независимости в контексте шумпетерианской концепции трансформации. Показано, что исходные параметры этих процессов были оценены неверно, действия по управлению изменениями имели незавершенный и неполный характер. Это, в свою очередь, привело к серьезным негативным последствиям для экономики страны.

Ключевые слова: теория Й. Шумпетера, творческое разрушение, экономический кризис, экономика Украины, негативные изменения.

I. Egorov, Doctor of Sciences (Economics), Senior Research Fellow
National Academy of Sciences of Ukraine, G.M. Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and Science History Studies, Kyiv,
N. Lynchevs'ka, Doctoral Student
National Academy of Sciences of Ukraine, G.M. Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and Science History Studies, Kyiv

THE PROCESSES OF "CREATIVE DESTRUCTION" AND DEVELOPMENT OF ECONOMY IN THE INDEPENDENT UKRAINE

The paper deals with the issue of transformation processes in the Ukrainian economy in the years of independence in the context Schumpeterian concept of transformation. It is shown that initial parameters of these processes have been assessed incorrectly; practical managerial, aimed at implementation of changes, were incomplete and poorly organized. This, in turn, has led to substantial negative consequences for the national economy.

Keywords: theory of J. Schumpeter, creative destruction, economic crisis, Ukraine's economy, negative changes.